

**TERCÜME İLE ŞERHİN İÇ İÇE BULUNMASI:
ŞEMSI PAŞA'NIN MANZUM VİKÂYE TERCÜMESİ**

*Muhittin ELİAÇIK**

ÖZET

Diller arasındaki karşılıklı anlam aktarmalarına tercüme denilmekle beraber, bir dildeki edebî bir metnin tüm nükte ve esprileriyle başka bir dile çevrilemeyeceği de açıktır. Tercümede karşı dilde söylenmiş ifadelerin tam karşılanamamasından şerh ortaya çıkmaktadır. Tercümedeki yetersizliğin bir sonucu olan şerhle, bir metinde bulunmayan anlamlar da ortaya çıkabilmektedir. Tercüme ve şerh, birbirinden bağımsız olmayıp çoğu defa iç içe bulunmakta, tercüme şerhe, şerh de tercümeye muhtaç olabilmektedir. Şemsi Paşa'nın manzum *Vikâye* tercümesi bu duruma verilebilecek bir örnek olup, bu manzum tercümede şerhe yaklaşan durumlar görülmektedir. Manzum bir tercümede şerhin olamayacağı düşünülebilirse de bu tercümede anlamı tamamlamak için böyle bir tutum izlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tercüme, Şerh, Şemsi Paşa, *Vikâye*.

**THE COEXIST OF TRANSLATION AND ANNOTATION:
SHEMSI PASHA'S TRANSLATION OF POETIC VIKÂYE**

ABSTRACT

While the correlative transfer between the languages is called translation; it is evident that a literary text in a language can not be translated into another language with all the wit and humor. In translation, an annotation arises as a result of the statements in another language that do not exactly correspond. While annotation is a way arisen from the inefficiency of the translation, some meanings that do not exist in an annotated text may arise by this way. Translation and

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Eski Türk Edebiyatı,
meliacik63@yahoo.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

annotation are not independent from each other and they often coexist; translation may depend on annotation and annotation may depend on translation. Shemsi Pasha's work of the verse translation of *Vikâye* can be given as an example for this case and there are floating cases into the annotation. While it is also possible to think that annotation can not be located in a verse translation, such kind of an attitude has been followed in this translation.

Key Words: Translation, Annotation, Shemsi Pasha, *Vikâye*.

GİRİŞ

Diller arasındaki tercüme faaliyetleri kültürel zorunluluklardandır. Milletlerin kaydettikleri gelişmeler, tercümelemlerle transfer edilip yorumlanarak millî orijinaliteler yakalanabilmektedir. Bugün, asırlarca önce yaşamış medeniyetlerin tecrübelerini yansıtan buluntular sayesinde botanikten astronomiye, matematikten kimyaya, edebiyattan tarihe çeşitli bilim dallarında maziyle hâl harmanlanarak yepyeni buluş ve görüşler elde edilmektedir. Bu bakımdan, tercüme edilen bir metnin, o dilde yeni bir yorum kazanarak orijinal üsluplara zemin hazırlayacağı aşikârdır. Bir metnin tercümesi az veya çok bir şerhi de beraberinde getirmekte, çerçeve içine sığdırılan mana, çoğu defa şerh katılarak tamamlanabilmektedir. Böylece, tercümenin yetersizliğinden kaynaklanan karmaşık bir durum olan şerh, asıl metinde olmayan anlamları da ortaya çıkarabilmekte, iç içe anlam yığılmalarını barındırabilmektedir. Tercümede anlamın tam verilememesinden başka, zorlama anlamlar, yetersiz, yanlış ve kişisel çevrimler de sözkonusu olabilmektedir. Bazen mütercim veya şârih kendi konum ve durumuna göre bir tasarruf kullanıp metni çevirebilmekte, bir başkası bu çeviriyi beğenmeyip yeni bir çeviri yapmakta, onu da bir başkası beğenmemekte, bu durum zincirleme halinde devam etmektedir. Öyleyse bilimsel açıdan, tercüme veya şerhe ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Bu tutumu bin yıldan fazla bir geçmişi bulunan klasik Türk edebiyatı için de göstermek ve kaleme alınmış milyonlarca kitap, belge ve metni bu gözle incelemek gerekmektedir. Biz de bu anlayış istikametinde, beylerbeyliği yanında Kanuni, II.Selim ve III.Murad'a musahiplik yapmış ve çeşitli bozuklukların da sorumlusu olarak gösterilmiş Şemsi Paşa'nın kaleme aldığı manzum fikhî bir tercümeyle ele alacak ve bu tercümede görülen şerhe yaklaşma durumlarını inceleyeceğiz. 56 bölümlük fikhî bir eserin 7 bölümünün şerh de katılarak yapılmış manzum bir tercümesi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

olan bu eser, tercüme ile şerhin iç içe bulunması durumuna gösterilebilecek tipik bir örnektir. Bu eserde şerh, anlamına uygun biçimde anlam yarılarak uygulanmış, böylece asıl metinde olmayan ifadeler de beyitlerde yer almıştır. Şemsi Paşa'nın 450 beyitlik bu küçük tercümesinde şerhe yaklaşımların yanı sıra, asıl metindeki uzun ifadelerin atılmasıyla özete indirgemeler de görülmektedir. Her iki durumda da asıl metin tam çevrilmiş olmamaktadır. Aslında manzum bir tercümede ezberlenme amacıyla asıl metnin daha ziyade kısaltılıp özetlendiği görülür. Yani şerh değil, özet ve kısaltma hâkim olur. Ama bu eserde özet ve kısaltmanın yanında bir de şerhe yaklaşıcı tutum izlenmiştir. Bazen, asıl metinden alıntılanmış kısım uzun olmasına rağmen sadece tek beyitle çevrilip geriye kalan 5-10 beyitte şerh yapılmış, bazen de alıntılanan kısım çok kısa olmasına ve tek beyitte çevrilmesi mümkün olmasına rağmen şerhle karışık 8-10 beyitle çevrilmiştir. Yani her hâlükârda araya şairin kendi sıkıştırdığı beyitlerin girmesiyle az veya çok bir şerhe yaklaşma durumu oluşmuştur. Bununla birlikte, şerhe yaklaşımların kısmî ve sembolik düzeyde kaldığını ve daha ziyade konuya nasihat boyutu katmak için yapıldığını söyleyebiliriz. Bunda da büyük ölçüde tercümenin direkt yapılmaması etkili olmuştur.

DİNÎ ESERLERDE NAZM, KISALTMA VE ŞERH

İslam dünyasında dinî eserlerin nazmen kaleme alınması gelenekleşmiş bir pratik olup, amacı büyük ölçüde ezberleme ve kolay öğrenmeye dayanır. İslâm dünyasında dinî ilimlerin düzenlenip sınıflandırıldığı hicrî 2-3.yüzyıldan itibaren, oluşan zengin literatürün öğretilip okutulmasında bazı pratikler uygulanmış, bunlar arasında bir ezberleme ve akılda tutma biçimi olarak manzum biçim de yer almıştır. İslam dünyasında erken dönemlerden itibaren tefsir, hadis, fıkıh, akaid vs. konularda manzum şekilde birçok eser kaleme alınmıştır. Bu şekil çabuk benimsenerek gittikçe bir gelenek hâline gelmiş ve ayrı bir kategori oluşturacak kadar zenginleşmiştir. Dinî konuların manzum olarak yazılma sebepleri “nâzımın şâir oluşu veya bu sahada eser verme arzusu, tercüme eserlerde aslının da manzum oluşu, talimî konularda manzum yazma geleneğinin mevcûdiyeti, nazire yazma geleneği, kolay okuma ve ezberleme” şeklinde sıralanabilir (Çelebioğlu, 1998:350). Önceleri sırf ezberleme ve akılda tutma metodu olarak daha ziyade fıkıh ve akaid konularında kullanılmış olan manzum şekil, daha sonra Selçuklu-Osmanlı sahasında dinî-şer'î ve dinî-tasavvufî olarak iki geniş çerçevede, edebî sanatların da kısmen kullanıldığı ayet ve hadis çevirisi, tefsir, fıkıh, kelâm, akâid, kırâet, ilmihal, mevlid, siyer, şemâil, hilye, mirâciye, esmâ-i hüsnâ, kırk, yüz ve bin hadis, tasavvuf, mucize, kerâmet,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

tabâkat, kısas-ı enbiyâ, menâkıb-ı evliyâ, mersiye, maktel, terceme-i kaside-i bürde ve bür'e, nasihatnâme gibi birçok edebî tür ve şeklin oluşmasını ve zengin bir dinî edebiyatın ortaya çıkmasını sağlamıştır (Levend, 1972:35-80). İslâm ilimlerinin pratik bir yolla okuyucuya sunulmak istenmesi teknik konuların ve kavramsal ayrıntıların mümkün olduğunca ayıklanıp kısaltmaya dönük bir yöntemle başvurulmasına sebep olmuştur. Pratik, manzum eserlerin adlarında *hediye*, *hidâye*, *tuhfe*, *yâdigâr* gibi sıfatların olması ve sebebi teliflerinde halktan hayır dua almak ve bir ahiret azığı hazırlamak istendiğinin belirtilmesi, yapılan işin mühim bir hizmet olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Edebi sanatlarla pek başvurulmayan bu eserlerde konular ayrıntıya girilmeden nazmen özetlenmiş ve okuyucunun yanından hiç ayırmadan eğlenerek okuyup ezberlediği el kitapları olmuşlardır. Hacimli dinî eserlerin okuyucu için pratik biçimde düzenlenip nazmedilmesine verilebilecek en iyi örneklerden birisi de Şemsi Paşa tarafından yazılmış manzum ve kısaltılmış tercümedir. Bu eser, Hanefî fakihî İmam Merginanî'nin *el-Hidâye* adlı eserinin Burhanüşşerîa tarafından kısaltılmış şekli olan *Vikâyetü'r-rivâye*'nin bazı bölümlerinin manzum tercümesidir. Bu üç eserin adlarında hediye, koruma gibi anlamlar olduğuna ve okuyucuya yardım etme amacına matuf olduğuna dikkat edilmelidir. Şemsi Paşa'nın manzum tercümesi 56 bölümlük *el-Vikâye*'den 7 bölüm seçilerek yapılmış, bazen şerh de katılmış küçük bir hediyedir. Hanefî mezhebi literatüründe el kitabı mahiyetinde, en meşhur ve muteber eserlerden olan Kudûrî (ö.1037)'nin *el-Muhtasar*'ı binlerce fikhî meselenin kısaca ifade edildiği temel bir eser olup yıllarca medreselerde ders kitabı olarak okutulmuş, otuza yakın şerhi yazılmış ve bunların en meşhuru da Burhaneddin el-Merginanî (ö.1197)'nin *el-Hidâye*'si olmuştur. Bu eserin de altmışa yakın şerh ve haşiyesi yazılmış, bunların da en mühimi Burhânüşşerîa Mahmud (1274)'un *el-Vikâye*'si olmuştur (Özel, 1997: 21-22).

ŞEMSİ PAŞA

Şemsi Ahmed Paşa (ö.1580) İsfendiyaroğlu beyi Kızıl Ahmedli'nin torunu, Sultan Selim Han zamanında yıldızı parlayan ve Erzurum ve Sivas eyaletlerine aynı anda mutasarrıf olan Mirza Paşa'nın da oğludur. Enderun'da yetişmiş, avcıbaşı, bölük ağası, müteferrika ve sipahiler ağası olmuştur. Sultan Süleyman devrinde sipahiler ağasıyken 1550'de bir anda Şam beylerbeyi olmuş, 1553 İran seferine katılıp yararlı hizmetleriyle sultanın gözüne girmiş, 1554'de önce Anadolu, sonra Rumeli beylerbeyi olup bu sıfatla kendi kuvvetlerinin başında Zigetvar seferine katılmıştır. Sultan II. Selim tahta çıkınca ona Lala Mustafa Paşa'dan daha yakın olmuş, Sultan III. Murad devrinde de emekli olarak Bolu'da otururken üçüncü kez

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

musahipliğe getirilmiştir. Lala Mustafa Paşa 1580’de vezir-i azamlığa getirilip ondan üste çıkınca, “ben Şam beylerbeyi iken o benim altımda Safed sancağı beyi idi” diyerek mansıbını bırakıp emekli olmuş, aynı yıl da vefat etmiştir. Bazılarına göre zararı ve faydası olmayan bir gruba dahil olsa da, kendisinin itirafına göre, zarar veren ama, faydası görülmeyen birisidir; hatta zarar vermek istediğini, yılanın sokmak istediği kişiyi güneşten gölgeye iletmeden sokması gibi helak edeceğini bizzat kendisi söylemiştir. Büyük kişileri hikaye ve fıkralarıyla eğlendiren laübali bir kişilikle tanınmıştır.¹ Üç padişaha musahip olan Şemsi Paşa’nın marazlı ve garazlı görüşler taşıdığı, o dönemdeki bozukluklarda mühim bir sorumluluğu bulunduğu, dilekçe toplattırma ve şerhlerle cesaret verme gâilesini çıkararak, iyi geçinemediği vezir-i azam Mehmed Paşa’yı Sultan III. Murad’a kovulayıp aleyhinde dilekçeler toplattırıldığı, padişahın buna rağbet etmemesine rağmen şerhlerin bu yüzden yüz bulup herkesin düşmanı hakkında bir mektupla iftiralar düzmeye başladığı, reyanın da küçük bahanelerle hakimlerinden şikayet ettiği belirtilmiştir.² Üsküdar sahilinde III.Murad’a hediye ettiği kendi adını taşıyan bir kasır ve külliye yaptırmıştır. Bugün bu külliye geride sadece Kuşkonmaz Camii adıyla bilinen cami kısmı kalmıştır. Sokollu Mehmed Paşa’ya düşmanca tutum takınmış, devşirme usulünün bozulmasından sorumlu tutulmuş, Osmanlı Devleti’ne rüşveti ilk bulaştırmasıyla ünlenmiş ve üstelik bu işi atalarının öcünü almak için yaptığını belirtmiştir.³ Renkli bir kişiliğe sahip olup iyi bir şair olarak tanınmış, *Şehnâme-i Sultan Murad, Dîvân, Cevâhirü’l-kelimât, Manzum Vikâye Tercümesi, İtikadnâme ve Tercüme-i Şurût-ı Salât* adlı eserleri yazmıştır. Oğulları da babaları gibi çeşitli devlet hizmetinde görev yapmıştır (Samî, 1306:2873; Derin, 1978:41). Şemsi Paşa, bu manzum tercümesinin başındaki 50 beyitlik silsilenâmede soyunun Hâlid bin Velîd’e dayandığını iddia etmektedir.

MANZUM VE KISALTILMIŞ VİKÂYE TERCÜMESİ

Şemsi Paşa, Burhânüşşerîa Mahmud’un *Vikâyetü’r-rivâye* adlı fikhî eserinden yedi bölümü seçerek *feilâtün mefâilün feilün* vezniyle ve mesnevi nazım şekliyle serbest biçimde tercüme etmiştir. 450 beyitlik eserde giriş ve hatime bölümü toplam 145, asıl metin ise 305 beyittir. Eserin telif tarihi hatimede şöyle belirtilmiştir:

Aybına nâzır olmayup fuzalâ

İdeler sâhibine hayr duâ

¹ *Peçevi tarihi*, yk. 24b, Milli Kütüphane (MK) 06 Mil Yz B 565/1.

² *Peçevi tarihi*, age, yk. 19a, 22a.

³ *Peçevi tarihi*, yk. 24a-25a, agy.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Bu beyitte geçen *sâhibine hayr* ifadesi ebced hesabıyla eserin telif tarihini 976=1568 olarak vermektedir. Sebeb-i telifin özeti:

“Devlette izzet bulmuş ben fakîr ü hakîr Şemsî yıllarca şeriata hizmet ettim. Beylerbeyliği yapar, gazâlarda hizmet ederdim. Bedî ü beyân okur, halka anlatırdım. Fıkhı çok sever, Bidâye’den ve Vikâye’den bölümler okurdum. Halka makbul olan Hidâye, bana uygun olan ise Vikâye’dir. Vikâye gibi bir metin, Hidâye gibi de bir şerh olamaz. Bu bakımdan halk arasında genç-yaşlı herkesin kolayca okuyup anlaması için üzerime bir borç bilip Vikâye’yi Türkçe nazmettim. Amacımın belâgat olduğunu sanma; muradım dua ve rahmettir.”⁴

Eser, Ebussuûd Efendi’nin takriz mahiyetindeki mensur fetvasıyla başlar. 17 beyitlik hamdele salveleden sonra, 23 beyitlik vaf-ı ashâb-ı güzîn, 14 beyitlik sebeb-i te’lîf, 50 beyitlik silsilenâme, 21 beyitlik Kanuni ve 15 beyitlik II.Selîm methiyeleri sıralanır. Daha sonra ilmin fazileti ve İslam’ın esaslarına dair hadis şerhi mahiyetinde toplam 17 beyit tutan dört ayrı manzume yer almıştır. Eserin sonunda da 5 beyitlik hatime bulunmaktadır. 56 bölüm⁵ olan *Vikâyetü’r-rivâye*’den 49 bölüm atlanmış ve sadece İslam’ın şartlarından namaz(taharet ve ezan dahil), zekat, hac, oruçla birlikte av ve hayvan boğazlama bölümleri nazmedilmiştir. Eserde sırayla tahâret(abdest, gusül, teyemmüm, suların mahiyeti) konusu otuz başlıkla 121 beyitte; salât konusu ezanla birlikte 68 beyitte; zekat bölümü 7, hac 9, savm 23, sayd 38, zebh bölümü de 22 beyitte anlatılmıştır. Anlaşıldığına göre, Hanefî fikhının zincirleme temel eserlerinden olan *Bidâye*, *Hidâye*, *Vikâye* gibi eserleri çok okuyan ve şairlik yeteneği de bulunan Şemsî Paşa, ömrünün sonlarında güzel bir manzum hediye bırakıp hayır dua almak istemiş ve böylece bu eserini yazmıştır.

Şemsî Paşa’nın manzum *Vikâye* tercümesi Ebussuûd Efendi tarafından incelenerek matla beytinden başlamak üzere 30-40 yerde

⁴ Şemsî Paşa, *Manzum Vikâye tercümesi*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Milli Kütüphane, 42 Kon 3553/1, yk. 2a.

⁵ Bu bölümler sırayla “*tahâret, salât, zekât, hac, savm, nikâh, rıdâ’, talâk, itâk, eymân, hudûd, sirkat, cihâd, lakît, lakta, âbik, meşkûd, şirket, vakf, bey’, sarf, kefâlet, havâle, kazâ, kâdî ile’l-kâdî, şehâdet ve ondan rücû, vekâlet, da’vâ, ikrâr, sulh, mudârebe, vedâ, âriyet, hibe, icâre, mekâtib, velâ, ikrâh, hicr, mezûn, gasb, şuf’a, kısmet, müzâraat, müsâfât, zebâyih, udhiye, kerâhiyyet, mezûn ahyâ u emvât, eşribe, sayd, rehn, cinâyât, diyyât, meâkil, vesâyâ, hünsâ*” bölümleridir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

düzeltilmeler yapıp birtakım tavsiyelerle birlikte nazik bir yazıyla Şemsi Paşa'ya iade edilmiştir.⁶

ŞERHE YAKLAŞMA

Şemsi Paşa'nın, *Vikâyetü'r-rivâye*'nin kısaltılmış manzum tercümesi direkt bir tercüme olmayıp, asıl metinde olmadığı hâlde açıklama gereği eklenmiş beyitleri ihtiva eden ve bu yönüyle bünyesinde şerhe yaklaşmayı barındıran bir eserdir. Burada Şemsi Paşa'nın izlediği yöntemi göstermek amacıyla, *Vikâye*'nin Türkçe tercümelerinden ikisiyle aralarında bir mukayese yapacağız. Seçilen iki tercümeden birisi 1424'de tamamlanan Balıkesirli Devletoğlu Yusuf'un manzum tercümesi, diğeri ise Şemsi Paşa'nın çağdaşı Kurd Muhammed Efendi (ö.1587)'nin mensur tercümesidir. Kurd Muhammed Efendi'nin tercümesi direkt tercüme gibi gözükmele beraber gerekli yerlerde açıklamalar yapıp şerhe yaklaşıldığı görülmektedir. Aynı şekilde Balıkesirli Devletoğlu Yusuf'un 6960 beyitlik hacimli tercümesi de direkt gibi gözükse, ama tercüme-şerh karışımı bir yol izlenen tercümedir. Aşağıda *Vikâyetü'r-rivâye*'den teyemmümle ilgili seçilmiş bir parça ve altında da sırayla Şemsi Paşa, Devletoğlu Yusuf ve Kurd Muhammed Efendi'nin tercümelerindeki şerhe yaklaşımlar bold biçimde gösterilmiştir:

Bâbu't-teyemmümi li-muhdisin ve cünübin ve hâyizin ve nüfesâe lem-yakdirû ale't-mâi li-bu'dihi mûlen ev ekserü ev li-marazın ev berdin ev adüvvin ev ataşın ev ademi âletin”

Şemsi Paşa: (Eserde, teyemmümün yapılış şekline ait olan parça yukarıdaki metne eklenmemiş, ama nazmedilmiştir.)

Gusl u abdest lâzım olsa bir er
Su bulunmazise ol teyemmüm ider

Olsa bir mîl irakda ger bir su
Yâ kış olsa yâ hasta yâ adû

Yâ **kuyu olsa** olmasa âlet
İt teyemmüm ki geçmeye sâat

Bil teyemmüm ki neydüğün biri bak
Yâ kum olsa yâ taş yâhud toprak

İki darb it bular dege elüne
Sür birin yüzüne birin koluna

Böyle anla teyemmümün aslın
Ezber it var *Vikâyeden* faslın

⁶ Tarih-i Ata, C.4, ss.113-115, İstanbul 1293.

**Çün tahâret bu denlü oldu ayân
Gel kitâb-ı salâtı eyle beyân⁷**

Devletoğlu Yusuf tercümesi (Teyemmüm bahsi ana metin verilmeden, tercüme-şerh karışımı 105 beyitle çevrilmiştir.) İlk 23 beyit:

**Şimdi geldük uş teyemmüm hükmine
Dinle bunda hem şeriat hükmi ne**

**Su yirinedür teyemmümde türâb
Böyle geldi çün bize Hakdan hitâb**

Bir kişi ger kâdir olmasa suya
Kim ala a'zâsını andan yuya

Pes sudan ol mil kadar ayru ola
Yâhûd abdest alıcak sayru ola

Hem ya düşmenden ataşdan korkar ol
Ya'nî kim su almağa bulmaya yol

**Bunda abdestsüz cünüb birdür olan
Bunda vâcib pes teyemmümdür hemân**

Bir kişi şarda cünüb olsa eger
Hem dahi katı sovk olma meger

**Korkar ol sovk suyula gusl ide
Kim ana noksân irişür iy dede**

Hem ılıcak su bulunmaz iy ahî
Kim anunla gusl ide hem ol dahi

Pes teyemmüm alıcak olur revâ
Hem namâz kılmak ana olmaz hatâ

Lîk abdestsüz olursa ol eger
Şarda bunun gibi özrile meger

Kim teyemmüm eylemek olmaz revâ
Çünkü ol şarda mukîmdür iy ağa

⁷ Bold biçimindeki beyitler ana metinde olmayıp izah ve şerh amaçlıdır. Ayrıca, ana metindeki *hâyizîn ve nüfesâe* kelimeleri de çevrilmemiştir.

Pes müsâfirdür olsa câyızdür bu hem
Muhdis olsun yâ cünüb olsun ne gam

Bir kişi su bulmasa düşe ümîd
Âhiri vaktde bulam dirse işid
Su ele girürse hoş abdest ala
Ele girmezse teyemmümle kıla

Yoldaşından bir kişi su bulsa ger
Andan ol suyu dilemedin meger

Ol teyemmüm eyledi kıldı namâz
Ol revâ oldı hemân buldı cevâz

Lîk yigrek oldurur kim iy ahî
Yoldaşından suyu isteye dahi

Virmez ise pes teyemmüm idiser
Su ele girmedi yâ pes nidiser

Bir kişün kim yükinde suyu var
Anı unıtdı meger ol ihtiyâr

Pes teyemmüm aldı ol kıldı namâz
Çün unıtdı suyunı buldı cevâz

Sonra suyun ansa döndürmez ahî
Gerçi vaktiçinde olursa dahi

Lîk ikinci imâm eydür hemân
Ol namâzı döndüriser bî-gümân ⁸

Kurd Muhammed Efendi tercümesi: (Aynı ana metin iki ayrı parça halinde çevrilmiştir.)

“Bu teyemmüm abdestsiz kişiye ve dahi cünüb olana ve dahi hayz görene ve dahi oğlan toğurana, bunlar ki suya kâdir olmayalar iraklığından ötri bir mil yer ve mil dahi sülüs fersahdur ya’ni dört bin zirâdur eyle olsa fersah on iki bin zirâdur; yâ hastelikden kâdir olmasalar yâ sovuksan kâdir olmasalar yâ düşmenden yâ susuzlukdan yâ çıkaracak esbâb olmamakdan”⁹

ŞEMŞİ PAŞA’NIN MANZUM VE KISALTILMIŞ VİKÂYE TERCÜMESİNDE ŞERHE YAKLAŞMALAR

⁸ Manzûm *Vikâye* Tercemesi, Milli Kütüphane, 60 Zile 256, yk. 11a-11b.

⁹ Terceme-i *Vikâyetü’r-rivâye*, Milli Kütüphane, 45 Ak Ze 351, yk. 5a.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Kısaltma ve seçmeye dayalı biçimde hazırlanmış olan Şemsi Paşa'nın *Vikâye* tercümesi ne ana metnin direkt bir tercümesi, ne de ana metnin dışına fazlaca çıkılıp serbest tutumlar izlenmiş bir çevirisidir. Eserde seçme ve özete dayalı bir tutum izlenmekle beraber, metne de mümkün olduğunca sadık kalınmış, tutarlı bir yol izlenmiştir. Öncelikle ana metin esas alınmış, ana metne eklenen veya yorum yapılan beyitlerle de şerhe yaklaşmış, ama metnin fazla dışına çıkılmamaya özen gösterilmiştir. Şerhe yaklaşımlar yardımcı öğeler durumunda kalmıştır. Aslında bu eseri bir tercüme veya şerh değil de, *Vikâye* metninden seçilmiş bölümlerle oluşturulmuş bir nasihatname olarak da değerlendirmek mümkündür. Nitekim ana metne eklenmiş beyitlerde verilen öğütler buna işaret etmektedir. Asıl amaç, *Vikâye* metninden seçilen bölümlerin nazmedilmesi yoluyla okuyucuya el kitabı mahiyetinde bir hediye sunmak olmuştur. Genellikle, Arapça ana metinden seçilen kısımlar nazmen çevrilmişse de, Arapça metni verilmeyen yerlerin de nazmedildiği, bazen de metnin dışına çıkılıp şerhe yaklaşıldığı görülmektedir. Eserde Devletioğlu tercümesindeki, aranılan ana metnin karşılığını bulma zorluğuna düşülmemektedir. Ana metinden en gerekli görülen kısımlar seçilip nazmedilmiştir. Nazmedilen yedi bölüm içinde taharet, namaz, oruç, zekat, hac ve zebh gibi, İslam'ın temel şartları olan bahislerin yanına bir de av gibi bir bahsin konulması Şemsi Paşa'nın hem avcılık sanatında mahir olan sülalesiyle, hem de paşanın ava düşkün iki padişaha musahiplik yapmasıyla ilgili görünmektedir. Bu manzum tecümede önce, ana metin kırmızı mürekkeple Arapça, birkaç yerde de Türkçe olarak verilmiş, altında da mesnevi nazım şekliyle serbest biçimde tercümesi yapılmıştır. Eserde birkaç şekilde şerhe yaklaşmış olup bunlar, metni tamamlayıcı olarak eklenen beyitler, konunun daha iyi anlaşılması amacıyla metin harici konulan ayet ve hadis şerhleri ve bazı İslam alimlerinden alıntılanan bilgilerdir. Mesela oruç bahsinde, *Vikâye*'den seçilen bir metin sekiz beyitle çevrilmiş, bunların üçü tercüme, diğerleri de şerhe yaklaşma olarak bulunmuştur. "*hüve terkü'l-ekli ve'ş-şürbi ve'l-vat'i mine's-subhi ile'l-magribi maa'n-niyyeti*" şeklindeki metnin tercümesi 1, 3 ve 4.beyitlerde:

Savma gel i'tikâdı berk eyle
Ekli vü şürbi vatyi terk eyle

Subhdan tâ varınca ahşama
Savm farz oldu ehl-i İslâma

Giceden kuşluğa varınca tamâm
Niyyet eylen oruca didi imâm

şeklinde yapılmış, diğer beyitlerde de:

Gün gibi halk içinde oldu ayân
Nass ile sâbit olduğu ramazân

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Farzdur müslime mükellefe hem
Böyle emr itdi server-i âlem

Niyet olmayacak amel olmaz
Mü'minün kalbi nûr ile tolmaz

Böyle emr itdi bize fahr-i enâm
Bir yere cem' ola namâz u taâm

Yen taâmı namâzı sonra kılun
Sebebi neydüğünü sonra bilün

şeklinde şerhe yaklaşmıştır.

Aşağıdaki beyitlerde görüldüğü üzere, konuyu izah etmek için metin dışından ayet ve hadis şerhi durumunda eklemeler yapılmıştır:

“Kâle'llahu taâlâ men-câe bi'l-haseneti fe-lehû aşru emsâlihâ”
Hasenâtun birine on didi Hak
Böyle oldı kelâm-ı Hak mutlak

Eyleyüp Hak yolında nefesine güç
Ramazân ayını tutanlar oruç

Altı gün dahi tutsa Şevvâli
Âkıbet gör ne olur ahvâli

Bir hadîsinde didi fahr-i enâm
Tutmuş olur o kişi yılı tamâm

Ramazân otuz ola altı dahi
Var hisâb eyle cümlesin sen ahî

Otuz altının olsa her biri on
Cümlesi olur üç yüz altmış gün (*oruç bahsi*)

Ayrıca, İslam alimlerinden alıntılar yapılarak konu daha iyi anlatılmaya çalışılmış, bu arada öğüt de verilmiştir.

“Kâle ferîdü'dehri vahîdü'l-asr İmâm Gazzâlî aleyhi'r-rahmeti'r-Rabbi'l-müteâl”

Kutb-i ekber İmâm-ı Gazzâlî
Ol yüce pâye menzili âlî

Kimiyâ-yı Saâdetinde dimiş
Çok maârif şekerlerini yimiş

Oldı üç dürlü halk içinde sıyâm
Dinle sözüm nereye vardı kelâm

Biri savm-ı avâmm u biri havâs

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Birisi dahi oldı hâssu'l-hâss

Bil avâmmı ki kat' ider harcın
Aç gezer kendü hıfz ider fercin

Hâss oldur ki saklaya özini
Nehy olanlara açmaya gözünü
Dinle imdi ne oldı hâssu'l-hâss
Cümle hâtır kederden ola halâs

Olmaya hâtırında illâ Hak
Zikr ü fikrinde Hak ola mutlak

Hak katında budur sıyâm-ı güzîn
Bize de Hak nasîb ide âmîn

Eserin 305 beyitlik asıl metninde, *Vikâyetü'r-rivâye*'de olmadığı hâlde şerhe yaklaşılarak eklenmiş olan beyitler aşağıda bold biçiminde gösterilmiştir:

“ve müstehabbuhu't-teyâmün ve meshü'r-rakabeti. Vikâye”
Eyle dâyim vuzûyı sağından
Boynuna mesh eyle âşiksen

**Müstehab işlesen sevâb olunur
İtmeyen sanma kim azâb olunur**

**Didi ol Seyyid-i Resûl-i Hudâ
Hâdî-i halk şâh-ı her-dü-serâ**

**Kişi abdestini alınca tamâm
İtmese zikr-i Hakdan özge kelâm**

**Kalmayup zerrece gönülde keder
Cümle a'zâsınun günâhı gider**

**Harekât eyledükçe cümle felek
Yarlıgamak dileye anı melek**

“Der-beyân-ı kerâhiyyeti'l-vuzûi fî-hâza'l-bâb”¹⁰
Bil vuzû içre bu kerâhiyyetdür
Anı terk itmemek kabâhatdur

**Nice yir var ki anda avret olur
Ana bakmak dahi kerâhet olur**

**Ağzını yüzünü sakın yuyan âb
Tamsa mekrûh olur elündeki kap**

¹⁰ Bu kısım ana metinde bulunmamaktadır. Abdesti bozan şeylere geçmeden, abdestin mekruhlarını saymak için araya sokulmuş olmalıdır.

**Sık burun suyunu yesârunla
Suyı ur yüzüne vakârunla**

**Kelimât eylemek kerâhetdür
Suya bevl eylemek kabâhatdur**

“lâ dûdetün haracet min cerhin ve-lâ lahmun sakata minhu”
Yaradan kurd çıksa düşse yâ et
Zarar itmez vuzûya bî-illet

**Bun hıfz eyle dâyimâ muhkem
Böyle buyurdu server-i âlem**

“ve lâ- messü’l-mer’eti ve’z-zekeri”
Avrata degse ya yapuşsa bir er
Zekerine dahi degerse eger

Eylemez zerrece vuzûya zarar
Mezheb-i Şâfiide lîke bozar

*“ve farzu’l-gusli’l-mazmazatü ve’l-istinşâku ve gaslü sâyiri’l-
beden”*

**Kâmil ol dinle sözüm ey gâsil
Nice gusl eylemek gerekdür bil**

Evvelâ yu elün vir ağzuna su
Sonra çek burnuna ki ıslana mû

Farz oldur ki cümleten a’zâ
Mâ-i tâhirle ıslana ser ü pâ

Şöyle dök suyu ey gözüm nûrı
Kalmaya tende bir yerün kırı

**Farz lâzım degildür ey âkil
Bedenin ov-a gitmesün gâsil**

*“ve sünnetuhû en-yağsile yedeyhi ve fercehû ve yüzile necisen in-
kâne alâ-bedenihi sümme yetevaddae illâ ricleyhi sümme yüfîze’l-mâe alâ-
bedenihî selâsen sümme yağsile ricleyhi lâ fî mekânihî”*

Elini fercini yusun gâsil
Necsin dahi eylesün zâyil

**Alsun abdestini fakîr ü ganî
Sünnet üç kez yumakdurur bedeni**

Zikr olanlar tamâm sünnetdür
Bunı terk iden ehl-i bid’atdür

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

*“ve leyse li'l-mer'eti nakzu zafiretihâ ve-lâ bellühâ ize'btelle
asluhâ”*

Çözmesün saçlarını avratlar
Saç dibine su dökdi ise yiter

Saç dibine eger degerse su
Lâzım olmaz ki ıslana her mû

**Gördiler hep yumak meşakkatdür
Didiler avrata bu sünnetdür**

“lâ vat'u behîmetin bilâ-inzâlin”
Çâr-pâyı bulup bir ehl-i hevâ
Zekerin soksa fercine hâşâ

Girmiş iken zekerine derhâl
Çekse çıkarsa olmasa inzâl

Gusl lâzım degil buyurdi imâm
Lîke zecr olunur o şahsa tamâm

“ve sünne li'l-cum'ati ve'l-ideyni ve'l-ihrami ve arafate”
Cum'a oldukda gusl eyle dilâ
Böyledür sünnet-i Resûl-i Hudâ

Rûz-ı îd olsa gusl sünnetdür
Pâk gusl eylemek saâdetdür

Arafâta azîmet olsa eger
Yâhûd ihrâm giyse hacılar

Sünnet olur kişiye gusl itmek
Arafâta **seher turup** gîtmek

*“ve tüneccesü'l-bi'rü min-vakti'l-vukûi in ulime zâlike ve illâ fe-
münzü yevmin ve leyletin in-lem-tentefhi'l-hayvâne ve münzü selâseti
eyyâmin ve leyâlîhâ in intefeha”*

Düşse nâgeh kuyuya bir hayvân
Düşdügi gün bilinse bî-noksân

Ol zamândan olur kuyu murdâr
Böyledür bunda mezheb-i muhtâr

Düşse ölse kuyuya bir hayvân
Ol kaçan düşdi bilmese insân

Ölse ammâ ki şişmese niçedür
Didiler bir günile bir gicedür

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Suda şişmiş bulinsa ol ey yâr
Üç gün üç giceden olur murdâr

**Ba'zılar mâziye dimiş tâhir
Mehl ol vakt olur ola zâhir**

*“ve sûrû 'l-âdemiyye ve 'l-feresi ve küllü me 'kûlün lahmehû tâhirün
Pâkdur ağzı yarı insânun
Dahı eti yenen şu hayvânun*

Feresün ağzı yarı hem cânâ
Pâkdur pâk böyle der ulemâ

**Bir taâma düşerse bu nâgâh
Pâkdur itme andan istikrâh**

*“ve 'l-hirreti ve 'd-dücâceti 'l-muhallâti ve sibâi 't-tuyûri ve
sevâkini 'l-buyûti mekrûhün”*

Kediler yâ gezen tavuklar eger
Nâgehân bir taâmdan yeseler

**Bir sudan dahi içseler bunlar
Cümle mekrûh olur dir ehl-i nazar**

Yırtıcı kuşların dahi sûrı
Böyle mekrûhdur gözüm nûrı

*“ve 'l-himâri ve 'l-bağali meşkûkün yetevaddau bihi ve
yeteyemmü in udime gayruhû”*

Bağal ile himâr bu sudan
İçse meşkûk bil o suyu sen

Mâ-i meşkûk ol-durur ey yâr
Ki o ne pâkdur ne hod murdâr

Mâ-i meşkûk olursa nitsünler
Hem vuzû hem teyemmüm itsünler¹¹

*“Bâbu 't-teyemmümi li-muhdisin ve cünübin ve hâyizin ve nüfesâe
lem-yakdirü ale 'l-mâi li-bu 'dihî milen ev ekserü ev li-marazin ev berdin ev
adüvvün ev ataşin ev ademi âletin”*

Gusl u abdest lâzım olsa bir er
Su bulunmazise ol teyemmüm ider

Olsa bir mîl irakda ger bir su

¹¹ Ter ve hurma suyu konusu atlanmıştır.

Yâ kış olsa yâ hasta yâ adû

Yâ kuyu olsa olmasa âlet
İt teyemmüm ki geçmeye sâat

**Bil teyemmüm ki neydüğün biri bak
Yâ kum olsa yâ taş yâhud toprak
İki darb it bular dege elüne
Sür birin yüzüne birin koluna**

**Böyle anla teyemmümün aslın
Ezber it var *Vikâyeden faslın***

**Çün tahâret bu denlü oldu ayân
Gel kitâb-ı salâtı eyle beyân**

*“Bâbu şurûtu’s-salâti hiye tuhru bedeni’l-musallî min-hadesin ve
habsin ve sevbîhi ve mekânîhi ve setrü’l-avretîhi ve istikbâlü’l-kibleti ve’n-
niyyetü”*

**Degdi şart-ı salât çün nevbet
Evvelâ eylemek gerek niyet**

Tâhir ola beden libâs u beden
Kalka abdest ide salâta hemân

Setr-i avretde eyleme ihmâl
Ka’be semtine eyle istikbâl

Cümle bunlar-durur şurût-ı-salât
Âhiretde bununladur derecât

Kaftanunda necis ola zâhir
Suyıla yu anı ola tâhir

Ger bunda kalursa dahi eser
Virmez ey hâce ol salâta zarar

**Ger bulaşsa görünmese murdâr
Üç kerret yu da sık anı tekrâr**

**Çıkmağa kâvil olmasa esbâb
Bir büyük halıya dökülse şarâb**

**Yuyalar anı bir iki üç kat
Her birisinde kat’ ola katarât**

**Yunmağa kâbil olmasa ey yâr
Bir akarsuda yata leyl ü nehâr**

**Böyle emr eyledi bize fukahâ
Böyle yazmış kitâbda ulemâ**

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

**Ulemâ rûhî üzre leyl ü nehâr
Rahmet-i Hak hezâr bâr hezâr**

**Umaram ben kulnadur Yezdân
Rahmetinden birez ide ihsân**

“Bâbu sıfati’s-salâti farzuhe’t-tahrîmetü ve hiye kavluhû Allahu ekber ve mâ yekûmu makâmuhû ve hüve şartu indinâ li-kavlihi taâlâ ve’z-küri’sme rabbehû fe-sallî ve inde’s-Şâfî rahimehû rüknün ve emmâ ref’ü’l-yedi fihi fe-sünnetün ve’l-kıyâmu ve’l-kırâetü ve’r-rükûü ve’s-sücûdü bi’l-cebheti ve’l-enfü bihi uhize”

Nedür ey hâce dinle farz-ı salât
İrmedin bil buları sana memât

Eyle tahrîm ü hem rükû u kıyâm
Hem kırâetle secde subh ile şâm

Ellerin eylemek kulağa yakîn
Didi sünnet-durur Resûl-i emîn

Alnını burnını tamâm yire
Lâyık oldur ki cümleten degire

Çünkü Allahu ekber olmaz edâ
Diye Allahu a’zam u a’lâ

“ve vâcibühâ kırâetü’l-fâtihati ve zammü sûretin ve riâyetü’t-terfibi fîmâ tükerrere ve’l-ka’detü’l-ülâ ve’t-teşehhüdâni ve lafzu’s-selâmi ve kunûtü’l-vitri ve tekbîrâtü’l-ideyni ve ta’yînü’l-üleyeyni li’l-kırâeti ve ta’dilü’l-erkâni ve’l-cehrü ve’l-ihfâü fîmâ yücherü ve yuhfâ. Vikâye”

Vâcibât-ı salâti dinle dilâ
Ne buyurur Resûl-i her-dü-serâ

Her kaçan kim kişi namâza tura
Okuya fâtihayla bir sûre

Birisi dahi ka’de-i ülâ
Hem teşehhüd de sünnet oldu dilâ

Vâcibâtun biri de oldu selâm
Burada sanma kim dükendi kelâm

Biri dahi riâyet-i tertîb
Böyle buyurdu ol Resûl-i Habîb

İtse tekbîri rûz-ı îd hatîb
Cümle vâcibdür ide bay u garîb

Cehr ü ihfâ mahallerinde dilâ
Okuyup cehr ü idelüm ihfâ

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Eyle ta'dil cümle erkânı
Böyledür böyle emr-i Rabbânî

“ve sünne gayruhümâ ev nüdibe”
 Bunların gayrı cümle sünnettür
Bunları bilmemek cehâletdür

Sünnet ü farz vâcibi tekrâr
Ezber eyle müdâm leyl ü nehâr

Cân kulağıyla dinle gör ki ne der
Bir hadîsinde bize peygamber

Sünnetümi benüm iden ihyâ
Cennet içre benümle bile ola

Var salât içre on iki sünnet
Bil bunı itme hâceye minnet

Kible semtine dön di bismillah
Umaruz ki kabûl ide Allah

Kaldur iki elün kulağa ilet
İfîtâh ile durma tekbîr et

Sağ elün solı üzre bağla dahi
Sonra sübhâneke okı sen ahî

Semiallah dese imâm ey cân
Rabbenâ lek diye imâma uyan

Çün rükû idesin idüp ta'zîm
Di ki sübhâne rabbiye'l-azîm

Secdeye varıcak ganî vü gedâ
Diye sübhâne rabbiye'l-a'lâ

Çün rükû u sücûd ola kat kat
Arada sünnet oldu tekbîrât

“Bâbu salâti'l-marîz. İn teazzere'l-kıyâmu li-marazın hadese kable's-salâti ev fihâ sallâ kâiden yerkeu ve yescüdü ve in teazzere evmâ bire'sihi kâiden ve ceale sücûdehû ahfeza min-rükûihi ve-lâ-yerfeu ileyhi şey'ün li's-sücûdi ve in-teazzere'l-kuûdu evmâ müstelkıyen ve riçlâhu ile'l-kibleti ev muztaciën ve vechuhû ileyhâ ve'l-evvelü evlâ ve in-teazzere'l-îmâü uhhiret ve-lâ-yûmî bi-aynihi ve hâcibeyhi ve kalbihi”

Bir musallî eger olursa alîl
 Nice kılsun namâzı öğren bil

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 4/6 Fall 2009*

**Kıl namâzı gezinme âvâre
Kılmayınca halâsa yok çâre**

Olduğınca tenünde cân mevcûd
Oturup eyle hem rükû u sücûd
Secdeye dahi olmasan kâdir
Eyle îmâyâ üşte baş hâzır

Yoğise fer oturmağa cânâ
Yatduğun yerden eyle gel îmâ

İtsün îmâyı kişi başıyla
İtmesün gözi ile kaşıyla

Bî-mecâl olsa hasta yâhûd pîr
İtse câyiz namâzını te'hîr

“Cenne ev uğmiye aleyhi yevmen ve leyleten kazâ mâ-fâtehû ve-in-zâde sâaten”

Dinle ey tâlib-i salât u sıyâm
Ne buyurdu Resûl-i fahr-i enâm

Ansızın olsa bir kişi mecnûn
Ussı gitse yâhûd olup meftûn

Aklı geç gelse başına farzâ
İtmesün ol geçen namâzı kazâ

Bulsa bir günde bir gicede şifâ
Eylesün ol geçen namâzı kazâ

İki gün olsa müddet-i şeydâ
Eyledi Hakk fülân namâzı atâ

**Kullarına atâsı çok sultân
Lutfına rahmetine yok pâyân**

“Kitâbü'z-zekât. hiye lâ-tecibü illâ fî-nisâbin havliyyin fâzilen an-hâcetihi'l-asliyyeti memlûkûn li-milken tâmmen alâ-hurrin mükellefin müslimin”

**Anla ey hâce neydüğünü nisâb
Cümle mâl u menâlün eyle hisâb**

**İRse akçan sekiz yüze ey cân
Bilmiş ol kim nisâba irdi hemân**

**Mâlî anun nisâba ırmış ola
Akça bir yıl yanında turmuş ola**

Âkil ü bâliğ olsa olmasa kul

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Vâcib olur zekâtını vire ol

**Yâ ol akçayı bir kişi ala karz
Sâhibi virmedür zekâtını farz**

**Olsa dînârun erbaîn ey yâr
Olur anun zekâtı bir dînâr**

**İki yüz dirhem olsa sîmün hem
Vir içinden zekâtı beş dirhem**

*“Kitâbü’l-hacc. yecibü alâ hurrin mükellefin müslimin sahihin
basîrin lehû zâdun ve râhiletün fâzilen lâbüdde lehû minhü ve an nafakati
ıyâlihi ilâ-hîne avdihî” (Asıl metinde savm hacdan önce gelmektedir.)*

Hürr olup âkil olsa bir müslim
Âkil ü bâliğ olsa hem sâlim

Mâlî olmayana degildür farz
Gitmek için Hicâza alman karz

Rûz merrelikden artık olsun mâl
Çekmesün güç maîşetinde ıyâl

Râhda hem gerekdür emn ü emân
Bulmasun zâd u râhilün noksân

**Hacc iden avrat olurise eger
Vâcib olur yâ mahrem ola yâ er**

**Mâlumî Hak yolında harc eyle
Var edâ eyle farzı hacc eyle**

**Hâkine sür yüzünü eyle tavâf
Tâ ki âyîne-i dilün ola sâf**

**Sakla andan lisânunı zemden
Sonra nûş eyle âb-ı zemzemden**

**Bir kişi dâhil olsa ana hemîn
Eyleye Hak belâdan anı emîn**

*“Kitâbü’s-savm. hüve terkü’l-ekli ve’ş-şürbi ve’l-vat’i mine’s-
subhi ile’l-magrihi maa’n-niyyeti”*

Savma gel i’tikâdı berk eyle
Ekli vü şürbi vatyi terk eyle

**Gün gibi halk içinde oldı ayân
Nass ile sâbit olduğı ramazân**

Subhdan tâ varınca ahşama

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Savm farz oldu ehl-i İslâma

Giceden kuşluğa varınca tamâm
Niyet eylen oruca didi imâm

Farzdur müslime mükellefe hem
Böyle emr itdi server-i âlem

**Niyet olmayıcak amel olmaz
Mü'minün kalbi nûr ile tolmaz**

**Böyle emr itdi bize fahr-i enâm
Bir yere cem' ola namâz u taâm**

**Yen taâmı namâzı sonra kılun
Sebebi neydüğünü sonra bilün**

“Kâle'llahu taâlâ men-câe bi'l-haseneti fe-lehû aşru emsâlihâ”
Hasenâtun birine on didi Hak
Böyle oldı kelâm-ı Hak mutlak

Eyleyüp Hak yolında nefsine güç
Ramazân ayını tutanlar oruç

Altı gün dahi tutsa Şevvâli
Âkıbet gör ne olur ahvâli

Bir hadîsinde didi fahr-i enâm
Tutmuş olur o kişi yılı tamâm

Ramazân otuz ola altı dahi
Var hisâb eyle cümlesin sen ahî

Otuz altının olsa her biri on
Cümlesi olur üç yüz altmış gün

“Kâle ferîdü'dehri vahîdü'l-asr İmâm Gazzâlî aleyhi'r-rahmeti'r-Rabbi'l-müteâl”¹²

Kutb-i ekber İmâm-ı Gazzâlî
Ol yüce pâye menzili âfî

*Kimiyâ-yı Saâdefinde dimiş
Çok maârif şekerlerini yimiş*

**Oldı üç dürlü halk içinde sıyâm
Dinle sözüm nereye vardı kelâm**

¹² Altı beyitlik bir önceki konuyla birlikte bu bahis ana metinde yoktur.(Kürd Muhammed Efendi tercümesi, agy)

**Biri savm-ı avâmm u biri havâs
Birisi dahi oldı hâssu'l-hâss**

**Bil avâmmı ki kat' ider harcın
Aç gezer kendü hıfz ider fercin**

**Hâss oldur ki saklaya özini
Nehy olanlara açmaya gözini**

**Dinle imdi ne oldı hâssu'l-hâss
Cümle hâtır kederden ola halâs**

**Olmaya hâtırında illâ Hak
Zikr ü fikrinde Hak ola mutlak**

**Hak katında budur sıyâm-ı güzîn
Bize de Hak nasîb ide âmîn**

*“fe-in ekele minhü'l-bâzî ekle lâ-in ekele minhü'l-kehbü ve lâ-
yetûlu vakafethu ba'de irsâlihi”*

**Tağda bir saydı ursa bir sayyâd
Remy iderken Hudâyı eylese yâd**

**Şart odur eglenüp oturmaya
Tâ bulınca o saydı araya**

Ger ele girse itmedin ihmâl
Düşmüş ölmüş bulursa yise halâl

Sayda saldukça bâzını sayyâd
İtmese ism-i Hakkı ol dem yâd

Alsa şâhîn şikârını ey yâr
Ol boğazlanmasa olur murdâr

Zikr-i Hakda ger itmese ihmâl
Ölse şâhbâz elinde yine halâl

Lîk seg boğsa çıkmasa kanı
Ol mubâh olmadı yimek anı

Zahm-ı segden tende ger ola kan
Yisün anı bizim imâma uyan

“ve lâ-mâ-ekele minhü ba'de terkihi selâse merrâtin”

Âdetin terk itse bir hayvân
İtse sayd u şikârda isyân

Alsa gitse şikârı bir dereye
Bir yerinden delüp de anı yiye

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Artuğın itün yemen zinhâr
Pâk olmaz ol et olur murdâr

**Sanma bu sözlerümde ola yalan
Bum bilür segi şikâra salan
Bu şikârun dekâyıkı çokdur
Lîke ma'nâ-yı sayd ider yokdur**

*“Ka’be-i şerîf haremindedir bir sayyâd sayd eylese nice itmek
gerekdür anı beyân ve ne gûne kurbân ider ve ne sadaka eyler anı ayân
eyler”¹³*

**Ka’bede bir kimesne eylese sayd
Kendüye lâzım oldu itmek kayd**

**Göre saydın anun bir iki emîn
Ne bahâya degerse saydı hemîn**

**Ala ol kıymet ile bir kurbân
Harem-i muhteremde akıda kan**

**Sayd ger degmez ise bir kurbân
Sâ’ıla gendüm eylesün ihsân**

**Budur ahvâl-i sayd ey âşık
Bum bil ilm içinde ol fâyık**

**Ben bu saydun dekâyıkın yazdum
Nazar it gör hakâyıkın yazdum**

*“Kitabü’z-zebâyah. harüme zebihatün lem-tüzekke ve zekâtü’z-
zarûreti cerhun in-kâne mine’l-bedeni ve’l-ihyârî zebhun fi’l-halki”*

**Ya’nî bir kişi tutsa hayvânı
Nice boğazlamak gerek anı**

Zebhde evvel ide yâd-ı Hak
Besmelesiz harâm olur mutlak

**Sana zebhün nedür diyem aslı
İki olmuş-durur bunun fash**

Birisi zebh-i ıztrârîdür
Birisi zebh-i ihtiyârîdür

İhtiyârî odur bıçağıla
Kese hulkümü şâh tamarıyla

ıztrârî olan olur nâdir

¹³ Bu kısım asıl metinde yoktur.

Olmasa zebhine kişi kâdir

Zahm urup besmeleyle yaralasun
Sonra kandan dilerse pâralasun

*“ve halle bi-küllî mâ enhere'd-deme ve lev belîtatü ve mirvetü illâ
sinnen ve zufren kâyimeyn”*

Olsa hayvâna bir kişi kâdir
Olmasa zebh için nacak hâzır

Gam çeküp akmasun gözinden yaş

Bula keskin karnış yâ keskin taş

Kese hulkûmı akıda kanı
Zebh buldı yerin yi sen anı

Dışüm ile boğazlaram dimeye
Tırnağıyla boğazlayup yimeye

*“ve şerata kevnü'z-zâbihi müslimen ev kitâbiyyen zimmiyyen ev
harbiyyen ve halle zebîhatühâ ve lev mecnûnen ev imreeten ev sabiyyen
ya'kilü lâ zebîhatü vesniyyin ve mecûsiyyin ve mürteddin”*

Müslim olmak gerek begüm zâbih

Böyle oldu eimmeye lâyh

Zâbih olursa n'ola harbî hem
Dahi olsun gerek kitâbî hem

Olsa mecnûn u avrat u oğlan
Bunlarun zebhini yesün yârân

Zebhe lâyık değil-durur zâhir
Nâra hakdur diyü tapan kâfir

Hem şu mürted olan seg-i bî-âr
Bunlarun zebhi saydı hep murdâr

Çekmesün tığı gerden-i ganeme
Hak diyü secde eyleyen saneme

SONUÇ

Bu makalede, Hanefî mezhebinin dört muteber kitabından birisini seçme ve kısaltmaya dayalı bir metotla ve bir hediye olarak nazmen Türkçe'ye çeviren Şemsi Paşa'nın tercümesindeki şerhe yaklaşımlar gösterilmek istenmiştir. İzah, tanım veya öğüt vermek amacıyla ana metne eklenmiş unsurlardan oluşan şerhe yaklaşımlar, manzum anlatımda çok rastlanan “sohbet ve diyalog” üslubunun bir varyasyonu olarak da görülebilir. Ancak, 56 bölümlük bir eserin sadece

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

7 bölümünün 305 beyitte nazmedildiği sembolik bir tercümede sohbet ve diyalog amaçlı sözlerden kaçınılacağı da açıktır. Dolayısıyla bu şerhe yaklaşımları sohbet ve diyalogdan ziyade, yazarın asıl metinde görmeyerek okuyucuya faydalı olmak için eklediği bilgi verici beyitler olarak görmek gerekir. Paşanın tercümesinde epey bir şerhe yaklaşma bulunup, eğer *Vikâye* metninin hepsi çevrilmek istenseydi şerhe yaklaşımlar mevcut hâliyle orantılı biçimde artacak ve manzum bir şerh görünümündeki yaklaşık 7000 beyitlik Devletoglu tercümesini de aşan bir beyit sayısı ortaya çıkabilecekti. Ama, paşanın bu kısa tercümesi hacmi itibarıyla tercümeyle şerhe yaklaşımların iç içe ve uyum içinde, okuyucunun zevkle okuyabileceği bir bütünlük içinde bulunmasını sağlamıştır. Belki de paşa bu durumdan dolayı tercümesini seçme, kısaltma ve şerhe yaklaşıma dayalı olarak yapmıştır. Paşanın eserinin bir başka özelliği de, Mevlana'nın *Mesnevi*'sinden seçilen beyitlerle oluşturulan manzum nasihatnâmeler gibi bir eser olmasıdır. Bilindiği üzere böyle eserlerde, seçmeler yapılan eser vasıtasıyla bir hediyeye sunulmak ve dua kazanılmak istenilmiştir. Şemsi Paşa'nın manzum ve kısaltılmış tercümesi böyle bir eser olarak da karşımızda durmaktadır.

KAYNAKÇA

ÇELEBİOĞLU, Amil(1998), *Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler*,

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, MEB Yayınları, İstanbul, ss. 350-360.

Hüseyin Ayvansarayî(1978), *Vefâyât-ı Selâtin ve Meşâhîr-i Ricâl* (haz. Fahri Ç. Derin), İÜ Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul.

LEVEND, A.Sırrı(1972), *Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri*, TDK Belleten, Ankara, ss.35-80.

ÖZEL, Ahmet(1997), *Hanefî Mezhebi mad.*(literatür), DİA 16/ 21-27.

Şemseddin Sami(1306), *Kâmûsü'l-a'lâm*, İstanbul, 4/2873.

Şemsi Paşa, *Manzum Vikaye Tercümesi*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Milli Kütüphane, 42 Kon 3553/

www.bmder.org.tr

<http://www.egitim.aku.edu.tr/moders.htm>

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*